

“אין כל מקום למסקנה אודות בדידות”

אוסף אגרות מרתקות, מרעידות ואישיות מאת הרב מנחם

מנדל שניאורסון - הרבי מלובביץ', אל בת דודתו זלדה

ב"ה, ו' אדר, תשי"ד, ברוקלין

ש"ב [שארית בשרין] מרת זלדה תחי' ברכה ושלום !

זה שוב זמן רב שלא קבלתי ממנה כל מכתבים וידיעות, וכבר מורגל אצל חסידים גם מדורות שלפנינו, שכאשר הכל שלום הנה אין כותבים, ואף שרבינו הזקן כבר התאונן על זה, הנה כנראה ממנהג הדורות שלאחריו לא פעלה הקו[ב]לנא שלו במילואה והמנהג עודנו קיים.

ובאמת רצייתי במאד גם בנוגע אלי' לפרש שתיקותה בנוהג הנ"ל, ובכ"ז [ובכל זאת] כיון שאפשר לברר הרי אין סומכין על החזקה, ות"ח [ותשואות חזן] אם תכתוב הן אודות עצמה ובעלה שי' [חה] וכן אמה הרבנית תחי' [ה], ויה"ר [ויהי רצון] שאך טוב תבשר במכתבי' [ה].

וכיון שבמכתבה האחרון כותבת שיתכן שתשלח את מה שכתבה ונדפס, הנה תמלא גם זה, אף שבכלל [ב]מה שנדפס לרבים אין מתגלה האדם כ"כ [כל-כך] ועכ"פ [ועל-כל-פנים] פחות יותר מאשר במכתב, אבל למילוי ושלמות קוי הדמות בודאי הנה כל ענין מועיל.

מסגיר הנני העתק מכתב שכתבתי בקשר עם יום הגאולה י"ט כסלו העבר אשר תוכנו משמש מענה על חלק ממכתבה אלי'.

בפ"ש [בפרישת שלום] חמה לאמה הרבנית ולבעלה שיחיו, המחכה לבשו"ט [לבשורות טובות].
(אגרות קודש, כרך כא, ח'ד).

ב"ה, ט' שבט תשכ"ה, ברוקלין.

ב"ד [בת דודי] מרת שיינא זעלדא תי' ברכה ושלום !

במענה למכתבה - בנוגע לנוסח המצבה שכותבת, לדעתי נכון להזכיר שם האב - דודי - בעל הנפטרת ז"ל [-] אמה של זלדה רחל שניאורסון] (בהוספה שהוא מגזע אדמו"ר הזקן וכו'), וכמובן שם אבי' [ה] (הררד"צ ז"ל).

הנוסח בפרטיות - יש להתייעץ עם רבני אנ"ש שי' על אתר - כיון שבכגון זה צריך להתחשב עם הנהוג בבית-החיים זה וצ"ל הוראת הרב במקום.

בקשתי את ידידי הרה"ח וכו' הרב אברהם שי' [חה] [הרב אברהם חן דודה של זלדה. מחבר הספר 'בממלכת היהדות'] לשפני בהוצאות האישפוז בביה"ח וכו'.

מברקי והמכתב הקודם בטח נתקבלו בעתם.

בברכה כפולה שמכאן ולהבא אך טוב בטוב הגלוי יהי' תוכן המכתבים שבינינו ובפ"ש [ובפרישת שלום] כל המשפחה שי' [חיו] ב"ד [בן דודה] המאחל כ"ט [כל טוב].

(אגרות קודש, כרך כג, ח'תתקלד).

ב"ה, ט"ז שבט, תשכ"ו, ברוקלין.

ב"ד מרת שיינע זלדה, תחי', ברכה ושלום!

מאשר הנני קבלת מכתבי[ה], ויהי רצון שתהי[ה] רפואת כל אלה שכותבת אודותם הזקוקים לרפואה, רפואה שלימה וגם קרובה, ותבשר טוב גם בשאר הענינים אשר במכתבי'.

והרי נמצאים אנו למחרת ראש השנה לאילנות, ומקרא מלא דבר הכתוב, כי האדם עץ השדה, והרי ראש השנה הוא יום השפעת כחות חדשים חיות ואור חדש על משך כל השנה הבע"ל [הבא עלינו], כולל גם צמיחה והליכה מחיל אל חיל בכל עניני תורה וקדושה ומתוך שמחה אמיתית ופנימית.

בפ"ש כל בני המשפחה שי' ובברכה לבשו"ט.

(אגרות קודש, כרך כד, ט'צג).

ב"ה, ה' טבת, ה'תשכ"ט, ברוקלין, נ.י.

ב"ד מרת שיינא זלדה תחי' ברכה ושלום!

מאשר הנני קבלת מכתבי[ה], והתקוה שלעת קבלת מכתבי זה כבר הוטב מצב בריאות כאו"א [כל אחד ואחד] מהם. ויהי רצון שתבשר טוב בזה בקרוב ובאופן דמוסיף והולך וטוב, ומטוב לטוב יותר.

ובפרט שהננו באים זה עתה מימי חנוכה, שהמצוה היא להוסיף בנרות ואור מיום ליום. והרי כל מצוה ומצוה הוראה היא בחיי איש ואשה הישראלים [ב]כמה וכמה מעניניהם. ואחת ההוראות דנרות חנוכה בפרט – שבלשון חכמינו ז"ל אין בטלין לעולם, כולל גם כן הענין אשר ההוראות שלהן נצחיות הן בחיי כל אחד ואחת מבני ישראל בכל המקומות ובכל הזמנים – היא להוסיף בנר מצוה ותורה אור והשי"ת מוסיף בברכותיו מוסיף והולך בכל המצטרך.

ת"ח [תשואות חן] על הבשורה טובה אשר איתרו המקום בו נטמנו אבי[ה] דודי זצ"ל וכן גם אבי[ה] זקנה מחו' הרד"צ זצ"ל [בהר הזיתים]. ובודאי יעשו ככל הדרוש בהקמת המצבות, ובל"נ [ובלי נדר] עלי לסלק ההוצאות לכשתודיעני הסכום. וכמובן כל ההקדם בזה ישובח. ות"ח [ותשואות חן] מראש על הבשורה טובה גם בזה.

בברכה לבריאות הנכונה לה ולבעלה שי' ובאופן דמוסיף והולך.

ב"ד המאחל כ"ט.

(אגרות קודש, כרך כו, ט'תרל).

ב"ה, כ"ד ניסן, ה'תש"ל, ברוקלין, נ.י.

ב"ד מרת זעלדא שתליט"א

נבהלתי להדיעה על דבר פטירת הו"ח אי"א נו"מ [הוותיק וחכם איש ירא אלוקים נבון ומשכיל], הגבר אשר ייסרו י-ה כו' חיים ארי[ה] ע"ה [בעלה של זלדה, חיים אריה מישק ובסקי, נפטר בגיל ששים ושתיים]. וכמובן התקשרו טלפונית עם אה"ק ת"ו [ארץ הקודש תיכף ומיד] לברר הפרטים וכו'.

ויהי רצון שהשי"ת, הכל יכול ועצם הטוב, שמטבע הטוב להטיב, ישפיע עליי[ה] רב חסד ורחמים, אשר מכאן ולהבא לא תדע מכל צער ודאגה ח"ו [חס וחלילה], ואך טוב, בטוב הנראה והנגלה, ימצאה תמיד כל הימים. ואדון עולמים, הכל יכול, הרי ממנו לא יבצר כל דבר, אף כי גדול הכאב וכו'.

ובסגנון המסור ומקובל ומקודש – המקום ינחם אותה וכל המתאבלים שליט"א בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.

בברכה לאריכות ימים ושנים טובות ולבשו"ט [ולבשורות טובות] מכאן ולהבא,

ב"ד המאחל כ"ט.

(אגרות קודש, כרך כו, ט'תתפח)

ב"ה, כ"א מנחם אב, ה'תש"ל

ברוקלין, נ.י.

ב"ד מרת שיינא זלדה תחי'

ברכה ושלום !

זה מזמן קבלתי מכתבה, ומטעמים מובנים הי' קשה לענות עליו, שהרי קשה למצוא האותיות המתאימות והעניינים המתאימים. אבל למחרת היא צייט של אאמו"ר ז"ל ובקשר עם המחשבות דיום היא"צ, הרי הזמן והרגש מוכשרים יותר למענה על מכתבה ולהביע אי-איזו מחשבות בהמשך ליום אתמול, ומהן: בודאי אשר ה' הוא עצם הטוב, ומטבע הטוב להטיב, שלכן בודאי ובודאי שבכל דבר ענין ומאורע – ישנו טוב, ולא רק בנוגע לחיי עולם הבא, אלא גם בעולמנו זה, אשר בו ניתנה התורה ומצוותי, ואדרבה עיקר ענינה הוא בעולם הזה, וכמו שנאמר לא בשמים היא.

נקודה נוספת, שהיא אחת מהוראות היסודיות של חיי עם ישראל, הן של הכלל, והן של הפרט, היא אשר המעשה הוא העיקר. והרי בכל דבר נמצא העיקר.

על פי האמור מובן שגם במאורע מסוג זה שארע לה, היינו אשר נשמת אדם קרוב, וקרוב ביותר וכו', עלתה השמימה, בודאי אשר למרות רגש האבדה וכולי וכולי יש לחפש את הטוב גם בהאמור, ולתרגמו בשטח המעשי בחיים מעשיים ועד לחיי יום-יום.

אחת הנקודות בזה, אשר כיון שהמדובר הוא בעליית נשמת אדם קרוב השמימה, הרי על הקרובים אליו להמשיך בפעולות בהן הי' עוסק הנפטר בחיי חייתו בעולם זה, וכאמור – במעשה בפועל; נוסף על חלקו של כל אחד ואחת להיות פעיל ואקטיבי בעולם הזה ככל יכלתו לצאת ידי חובת עצמו.

ומאחר שעל פי ההשגחה העליונה הוטל על החי עלי אדמות תפקיד נוסף ופעילות נוספת, בודאי אשר מקודם לכן ניתנו לו הכוחות הדרושים למלא התפקיד ככל הדרוש. וככל תפקיד המוטל על ידי ההשגחה העליונה, הרי צריך הדבר להיעשות במרץ ובחיות, וכל מחשבה או ענין המבלבלים או גורעים בזה, צריך לגרשם בשתי ידיים, שהרי מבלבלים הם גם את החי ולהבדיל בין החיים וכו' גם את נשמת הנפטר, שפעילות האמורה גורמת לה נחת רוח ועליי[ה], שהרי בהמצאה בעולם האמת יודעת היא האמת אשר פעילות זו קשורה ונעשית לזכותה וכאלו בתור שליחות.

מהאמור מובן אשר אין כל מקום למסקנה אודות בדידות וכולי, שהרי אדרבה – דוקא מאורע כהאמור צריך להביא לפעילות בתוך בני אדם ובמרץ מוגבר ובהקף מוגדל. וכמדובר בכמה מקומות, וגם שכל הפשוט מבין זה – בלי ספק, אשר אין כל מקום לומר שמחלת הגוף, איזו שתהי' [ה], פוגעת בנשמה, בחיות שלה או בנצחיות שלה. זאת אומרת אשר השינוי הוא רק בקישור הנשמה בגוף, קישור המביא גם להגבלות מסוימות בנשמה, וכשמתבטל הקשר – מתבטלות גם ההגבלות. ופעילות באיזה מקום שיהי' [ה] נודעת תיכף ומיד לנשמה, שהרי עתה אינה מוגבלת במקום ובזמן ובכלי הראי' [ה] וכלי השמיעה וכולי.

ואסיים באיחולי אשר תסדר חיי' [ה] באופן שתוכל לנצל הכשרונות אשר חוננה בהם ולתועלת הרבים, נוסף על תועלת היחיד או יחידים, ומתוך מרץ וחיות, וה' יברכה באורך ימים ושנים טובות ובהסתדרות טובה בטוב הנראה והנגלה בכל הפרטים.

בברכה לבשורות טובות בכל האמור ובקרוב,

מ. שניאורסאהן

נ.ב. בודאי שיעניין אותי כל פרט באופן הסתדרותה מכאן ולהבא, כולל וגם זה עיקר – בנוגע למצב הכספי, ובודאי תכתוב על דבר כל זה דברים כמו שהם – מיוסד על הקורבה המשפחתית וכולי, ובפרט שרק אחדים נשארו משרידי משפחתנו בדורנו.

(אגרות קודש, כרך כו, ט'תקנה).

“בת דודי מרת שיינא זלדה תחי”

ממכתבי הרבי מלובביץ' לזלדה עולה קשר משפחתי קרוב ואינטימי במקביל

לקשר הרוחני ומעורר האמונה שבין רבי לחסידה שנמשך ביניהם שנים רבות

המשוררת זלדה נולדה במשפחה חב"דית מיוחסת. אימה רחל הייתה ביתו של הרב דוד צבי חן שהיה מחשובי חסידים חב"ד ברוסיה. הרד"ץ חן שימש רב בעיר טשרניגוב, היה מקורב לאדמו"רי חב"ד ורבים היו משתחרים לפתחו ללימוד ולסעד. דמותו המרשימה תפסה מקום מרכזי בילדותה של זלדה והוא מתואר בשירתה מתוך הערכה עמוקה. אביה של זלדה, ר' שלום-שלמה שניאורסון היה נינו של 'הצמח צדק', האדמו"ר השלישי של חסידות חב"ד. הרבי מלובביץ', ר' מנחם מנדל שניאורסון, היה בן דודה של זלדה. אביו, ר' לוי יצחק שניאורסון ואביה ר' שלום-שלמה היו אחים. הקשר לחסידות לא היה רק משפחתי, זלדה חשה לאורך כל ימיה הזדהות עם ערכי החסידות וראתה את עיסוקה בשירה כהמשך ישיר למסורת החסידית המקדשת את העיסוק בסיפור, בניגון ובשירה.

למקורביה של זלדה ולכותבי תולדותיה ידוע היה שלזלדה היה קשר ממכתבים עם הרבי מלובביץ'

אך המכתבים עצמם, הן של זלדה והן של הרבי, לא היו תחת ידם. חלופת המכתבים בין הדמות החסידית המשפיעה ביותר במאה העשרים לבין המשוררת הירושלמית הנחבאת אל הכלים היא וודאי רבת עניין לכל מי ששירת זלדה יקרה לו ולמי שהמפגש בין חסידות ושירה מעורר בו עניין. לשמחת התברר שלפחות חלק מהמכתבים של הרבי מלובביץ' אל זלדה מפורזים בסדרת הספרים 'אגרות

הקודש' של הרבי מלובביץ ומתוכם אביא דברים להלן. מכתבי זלדה אל הרבי מצויים כנראה בארכיון חב"ד בניו יורק אך ניסיונותיי לאתרם נתקלו בחומת סירוב מצד מי שהמפתחות לארכיונים נתונים בידם. טענתם הייתה שהמנדט שקבלו מהרבי היה מוגבל לעיסוק באגרות שהוא כתב אך אין להם רשות לעסוק במכתבים שהרבי קיבל. הסברי על החשיבות והעניין שיש בהתכתבות זו של גדולי הרוח, כמו גם הצעתי שיבדקו הם תחילה האם יש במכתבים חומרים רגישים כלשהם לא התקבלו על לבם. יש אפוא בדינו אך ורק צד אחד של ההתכתבות אך כמו שנראה גם הוא מלא עניין ומעורר מחשבה.

מכותלי המכתבים ניכרים חייה הלא קלים של זלדה. בשנת תרפ"ה, כאשר הייתה זלדה כבת אחת עשרה, עלתה משפחתה יחד עם סבה, הרד"ץ חן, לארץ ישראל, לירושלים. חבלי הקליטה היו קשים. עוד באותה שנה נפטר הסבא, וכעבור שישה שבועות נפטר גם אביה מדלקת ריאות. זלדה ואימה נותרו לבדן בארץ הקדושה והזרה. בשנת תש"י בגיל שלושים וחמש נישאה זלדה לחיים מישקובסקי. עשרים השנים שחיה עמו היו שנים של פריחה ושלווה אך בריאותו הרופפת של חיים ערערה את שלוותה ובטחונה. במכתב למשורר ש. שלום מאותה תקופה מספרת זלדה 'אני חיה בימים אלו בחרדה איומה לגורל יקירי – בפחד מפני התמוטטות, ואיני יודעת איך אצא מכל זה בנפשי, בשכלי, בגופי, בחיי' (אסתר אטינגר, זלדה שושנה שחורה 2007, עמ' 116). חיים נפטר בשנת תש"ל וזלדה נותרה אלמנה ללא ילדים.

במכתבי הרבי ניכר שהוא ער למצוקה שנמצאת בה בת דודתו והוא מנסה להעניק תמיכה ועידוד. הרבי מפציר בזלדה לכתוב לו יותר על המוצאות אותה ומבקש שלא להתבייש לבקש ממנו סעד ועזרה 'מיסוד על הקורבה המשפחתית וכולי, ובפרט שרק אחדים נשאר משרידי משפחתנו בדורנו'. מהמכתבים משתמע שזלדה אכן שיתפה אותו בקורות אותה, היא שולחת לו שירים שפרסמה, ולאחר פטירת בעלה היא אף משתפת אותו בלבטיה הקיומיים בנושאי בדידות ושאלת מידת המעורבות שלה בחברה ובחיים.

אנשים שונים שהיו מקורבים אל זלדה העידו בפני שיחסה של זלדה אל הרבי היה כאל בעל סמכות רוחנית ולא רק כאל בן דוד נכבד. זלדה הייתה מתייעצת עמו, אף שלא באופן תדיר, גם בשאלות מעשיות, וכך המתונה בדריכות לעצתו האם לערוך ניתוח עיניים לנערה שגרה עמה בביתה או לא. רק כאשר הגיע תשובתו החיובית ההחלטה לעשות את הניתוח התקבלה. יחסה זה של זלדה אל בן דודה כאל 'רבי' כנראה גם אפשר לו לתמוך בה ולעודד אותה לא רק כבן משפחה אלא גם כאדמו"ר. נראה שהנימה הלמדנית והתיאורטית שבדברי העידוד של הרבי אינם מעידים על עמדה מרוחקת וודאי שלא מנוכרת אלא נובעים מהערכה נכונה של מקומו המיוחד בחיי זלדה שמאפשרים לו להעניק לה עידוד וניחומים ממקום של אמונה וממבט רוחני ומיסטי על החיים באופן ששום אדם אחר לא היה יכול לעשות כן. אני מקווה שבעתיד נוכל גם לראות ולקרוא גם את צידו האחר של דיאלוג זה ולקבל עוד מעולמה הרוחני העשיר והעדין של זלדה.

במכתבו האחרון של הרבי הוא עוסק בהרחבה 'בעליית נשמת אדם קרוב השמימה'. ראויים הדברים להישמע בהקשר ליום פטירתה של זלדה שהייתה ועודנה 'אדם קרוב' לרבים שהכירוה בחייה ולרבים אף יותר שהכירוה דרך שירתה וחשים קרבה עמוקה לה ולשירתה.

צבי מרק

ספינת הניגון הנטרפת

"אם נשמתיך", זלדה, "חסרת פניות כציץ העמקים", תרשי לי להציג לך חידה: כיצד צמחת בבית-גידול חבד"י, בתוך חלל של אינסוף, בין מדרגות של "ביטול" ובחינות של "אין" – משוררת?!
כיצד הצלחת את, שנולדת אצל ה"שער שאין לו גֵּוֹן", שחיית קרוב כל כך אל "הנקודה הפנימית", לא "לטבוע בחושך עד השורש"?

סיפרת לנו ש"נשמתי ההיולית ראתה בעיניה את שמי השמים לפני שהוסגרה לרשות הדם". כיצד עברת אלינו, הממתנים לך בגדה השניה, לשיר לנו על כלבים, חתולים, עצים, כוכבים, בית נטוע במורד הר, ולבקש איתנו רחמים "שלא יתפורר האופק"? ומה ראית בדרך, כשקיבלת את "המפתח הסודי" מרבי לייב שהר'ס, והיתה לך "קפיצת הדרך", עד שיכולת להגיע "אל לב הדברים", את משוררת אחוזת התפעלות מפרח קמל בכד, מעץ אפרסק קטן שגידלת בדלי, וממרפסת קטנה שחיברת לה המנונות.

אני יודע איך זלדה היתה משיבה לחידתי: בחיך צנוע ודק מכל דק ובשתיקה גדושת רוך והשתוממות. הנס האישי של זלדה, שהצליחה לצנוח מן השמיים הריקים של "אין עוד מלבדו" ולתת פתחון פה ו"לשון ערפל" לכל כך הרבה מיני חיים, הפך להיות אחד מארמנותיה המרתקים והמשמעותיים ביותר של השירה העברית.

זהו גם נס שבאמצעותו הספינה הנטרפת של ניגונים מעולם האצילות, הספינה שכולה שבת-שבנפש וכמיהות ואנחות קדושות של חסידים של פעם – שרדה בין גלים עכורים והגיעה אל חוף המבטחים של הלשון העברית המתחיה בארץ ישראל.

*

בשנותיה האחרונות הצלחתי פעם, בעמל רב ובשכנועים ובפיתויים, להביא את זלדה לשיעור בתורת חסידות חב"ד (שלימד אז דודי, הרב יצחק גינזבורג, לנשים, בבית הוריי). זלדה שבה נפעמת ובמשך ימים סיפרה לכל ידידיה על השיעור השמימי, על נשמות הצדיקים שקמו בו לתחיה, על זוהר כנפי מלאכים שריצד בחדר, ועל שפע הרמזים והגימטריאות המופלאות.

הייתי מאושר בנצחוני וכחלוף שבועיים לא היה לי ספק שהפעם לא נותר לי אלא להזמין מונית ולצאת איתה שוב לשיעור. והנה, למרבה אכזבתי, זלדה לא עושה שום הכנות ליציאה...

"מה יהיה?" אני שואל, מתוח בגלל האיחור הצפוי (זלדה היתה נבוכה מכך מאד, אך מאחרת שוב ושוב בחינניות של מלכה), "את לא זוכרת שקבענו לצאת שוב לשיעור?". לא היה טעם להתווכח: "השיעור נפלא", אמרה לי אז משפט שלא אשכח כל חיי, "והרב כמלאך אלקים, אבל אני... אני רוצה למות עם 'אחד' על השפתיים".

יונדב קפלון